

NGUYÊN-TẮC LẬP TIÊU-ĐỀ MÔN-LOẠI

ĐỖ VĂN ANH soạn

Nêu cái khó thứ nhất của người thủ thư khi phân loại sách (1), là tìm hiểu quyển sách nói về vấn đề gì, trong trường hợp đề tài không hiện ra trong nhan sách, hoặc khi phải phân biệt hai đề tài rất liên lạc với nhau, thì cái khó thứ đến là tìm ra tiêu đề môn loại để chỉ đề tài được tìm ra ấy. (2)

Dẫu cho có việc tập trung phân loại (3) đi nữa, người thủ thư vẫn còn phải gặp các khó khăn trên vì không có bảng kê tiêu đề môn loại nào được coi là chung cuộc cả, bởi danh từ thay đổi luôn, và người thủ thư cần phải sửa đổi lại cho hợp với thư viện của mình, hoặc lập thêm tiêu đề mới (4).

Hiện nay, ta chưa có bảng kê tiêu đề môn loại Việt ngữ được chính thức hoá, mỗi thư viện làm một cách, nơi thì dùng tiêu đề tiếng Anh, Pháp, và đây là phần lớn, nơi thì dùng tiêu đề tiếng Việt dịch từ ngoại ngữ.

Bởi vậy, việc lập bảng kê tiêu đề môn loại rất là cần thiết và khẩn cấp. Để làm công việc này cho nhanh chóng, ta có thể dịch các bảng tiêu đề môn loại của ngoại quốc, chẳng hạn như :

- Library of Congress. Subject headings. Washington, 1957.
- Sears List of Subject Headings. (Thường 5 năm tái bản 1 lần)
- Subject Guide to Books in Print. (Ra hàng năm)
- Liste des vedettes-matière de Biblio. Paris, Hachette, Service Bibliographique, 1954.
- Liste abrégée de vedettes-matière. Paris, Unesco, 1965. •
(Được Cô Madeleine Gouverneur soạn theo quyền liên trên)

(1) Các vấn đề khác đều có dạy trong sách, trừ vấn đề phân loại. Ngoài ra, cùng một cuốn sách, có khi mỗi thư viện phân loại khác nhau, hoặc làm phiếu môn loại nhiều ít, tùy theo tính cách chuyên môn của thư viện.

(2) Chữ này dịch sát danh từ vedette-matière hoặc subject heading của Pháp, Mỹ hơn là chữ đề mục.

(3) Central classification, hoặc Classification centralisée đã được áp dụng tại Âu-Mỹ để tránh cho mỗi thư viện công/phan loại rất tốn kém và mất nhiều thời giờ. việc

(4) Làm phiếu phụ phân-tích đề-tài.

Các bảng tiêu đề môn loại của Mỹ đầy đủ hơn bảng của Pháp (5) nhưng bảng sau này tuy gọi là sơ lược vì không kê các loại tiêu đề về danh từ riêng không thể nào kê hết được (tên người, tên đất, tên các dân tộc, v.v.), nhưng lại có ghi các danh từ này dưới tên một vài xứ, để làm ví dụ giúp người thủ thư coi theo đó mà tùy nghi lập tiêu đề mới.

Bảng của Pháp có điểm đặc biệt là soạn riêng dành cho các nước Phi châu, Trung đông và Á châu nói tiếng Pháp, với mục đích đưa ra các đề nghị, các ví dụ cũng như một phương pháp để phối hợp các đề tài. Nó là một căn bản mà mỗi thư viện công cộng tại các nước Á-Phi, sẽ phát triển và áp dụng tùy theo nhu cầu riêng của mình. (6).

Như đã nói ở trên, dù có dịch được tiêu đề của ngoại quốc đi nữa (7), người thủ thư cũng phải lập thêm tiêu đề mới (8)

(5) Không có bảng tiêu đề môn loại nào có thể đầy đủ được cả, và chắc chắn là hai bảng này của Mỹ thiếu các tiêu đề thích hợp với hoàn cảnh xã hội, chính trị, tôn giáo, văn học, lịch sử... của Việt Nam.

(6) Có lẽ nên dịch bảng này mà chúng tôi tham khảo phần lớn.

(7) Công việc này xem ra không phải dễ gì, vì trở ngại chính là tiếng Việt chưa được thống nhất và có nhiều đặc điểm khác với tiếng Âu-Mỹ : đa âm, Hán Việt, Nôm, tiếng đảo ngược có nghĩa khác nhau, tiếng đôi, vần để xuôi tai, v.v...

Ta không có hình dung từ để trước danh từ, và chữ số nhiều sò ít với nghĩa khác nhau, dùng như ngoại quốc.

• Một ví dụ về cái khó của tiếng Việt :

Cây : gỗ (bois)

Cây : tên gọi chung loài thực vật (arbres, plantes
herbes)

Cây cỏ : -nt-

Cây cối : Nói chung các thứ cây (Plantes, arbres,
végétaux)

Cây trái : Cây có trái (arbres fruitiers)

Trái cây : quả (fruits).

Loài bán-đế

Hỗ-điệp loại

(8) Ví dụ : Áp chiến lược, áp tân sinh, áp đời mới, dân vệ, đồng bào Thượng, hụi, v.v... (tham chiếu : KIM SA, Mục lục nhân tịch tạp chí Việt ngữ, 1954-1964. Saigon, Học Viện Quốc gia Hành chánh, 1965.

chợ thư viện của mình, và như thế cấu biệt các nguyên tắc về việc này để cho bảng tiêu đề không là một bảng các danh từ chọn đại tùy theo nhu cầu, mà để tài bị tản mác không có hệ thống mạch lạc gì với nhau cả.

Trong việc tìm danh từ thích hợp cho một đề tài nhất định, một quyển sách nhất định, cái khó là sự lựa chọn tiêu đề, khi thì phải nêu rõ khía cạnh của đề tài, khi thì tụ hợp các danh từ nào đó lại, khi thì hướng người sưu tập đến những đề tài khác có sự tương tự hay liên lạc với đề tài mà người sưu tập quan tâm, bằng cách thiết lập các tham chiếu hợp lý giữa các đề tài.

Và điều cốt yếu là tiêu đề phải không trùng điệp với tiêu đề có rồi. Nếu không lưu ý đến điều này, sẽ có hai tiêu đề đồng nghĩa cho một vấn đề. Ví dụ ta đã có tiêu đề Dục nhi, Khoa cho một cuốn sách mang tên khác một về khoa dục nhi. Sau đó ta cho tiêu đề : Trẻ thơ - vệ sinh cho một cuốn sách nhan đề "Vệ sinh đời với trẻ thơ". Như vậy ta đã vô tình xếp hai phiếu vào hai tiêu đề khác nhau, đúng lẽ ra chỉ được xếp vào một tiêu đề : Dục nhi, Khoa.

NGUYÊN TẮC LẬP TIÊU ĐỀ MÔN LOẠI

Đề tài có thể thấy ngay trong nhan sách :

Tiêu đề đơn:

Ví dụ : Nhan đề : Thực vật học sản vụ

Tiêu đề : Thực vật học

Nghệ thuật uống trà (Trà)

Tiêu đề tề phân :

Ví dụ :

NĐ : Việt Nam cổ lược (Việt Nam - Lịch sử)

NĐ : Hình trạng và việc sử dụng đất đai

Loại Việt Nam

TĐ : Đất đai - Việt Nam

NĐ : Kỹ nghệ nhuộm ở Việt Nam

TĐ : Đ nhuộm - Kỹ nghệ và thương mại - V.N.

Tiêu đề với danh từ đảo ngược : (0)

Ví dụ :

Các tổ chức, tin, việc làm

Nhân công, tin, trường

Điện biên

Điện biên, Tin, 1954

(9) Không hẳn đúng theo lời M.

Đề tài không thấy trong nhan sách, cần phải xem xét sâu rộng và đôi khi phải lập nhiều tiêu đề:

Ví dụ : Nhan đề : Thành công và thất bại
 Tiêu đề : Chọn nghề

Thử tìm một giải pháp để đóng góp vào cuộc cải tiến xã hội

Lao động

Địa ngục Hiroshima

Bom nguyên tử

Phóng xạ tuyền - Ảnh hưởng sinh lý và vật lý.

Sách về tiểu sử, hay về một người có sáng tác hoặc tác phẩm của nhan vật này

Ví dụ : Nhan đề : Kỷ niệm Nguyễn Du

Tiêu đề : Nguyễn Du (Tiền điện, Tô như, Thanh hiên, Hồng sơn liệt hộ), 1765-1820.

Phê bình văn chương Nguyễn Du

Nguyễn Du, 1765-182 - Phê bình và giải thích

Sự nghiệp trước thuật của cụ Trương Vĩnh Ký

Trương Vĩnh Ký (Sĩ tài); 1837-1898 - Thư tịch

Nghệ thuật sáng tác "Hoa đăng" của Vũ Hoàng Chương
 Vũ Hoàng Chương (1916-). Hoa đăng.

Sau đây là các đặc điểm của những tiêu đề vừa kể, và sự ích lợi cũng như sự điều hành của hệ thống các tham chiếu :

Tiếng đồng nghĩa.- Nếu có những tiếng đồng nghĩa làm cho ta phân vân, vì chúng có nghĩa gần nhau, thì ta hãy chọn tiêu đề nào có nghĩa rõ ràng và rộng rãi hơn, và có cái lợi ghép thêm được chữ đề lập thêm nhiều tiêu đề khác :

Ví dụ thay vì thuê vụ, thuê má, thuê khoá ta chọn chữ thuê. Chữ này có thể ghép thêm chữ đề cho ta : thuê gián thầu, thuê trực thầu (10)

Tiếng đồng âm.+ Khi xếp phiếu mà gặp tiếng dùng làm tiêu đề đồng âm, nên thêm chữ nữa đằng sau và để trong hai dấu ngoặc để giải thích : Dầu (con dầu)
 Dầu (trái)

(10) Ví dụ này hơi cứng ép, không rõ bằng ví dụ trong tiếng Pháp : Impôts, Contributions, Fisc, Taxes. Chọn chữ Impôts, có thể cho : Impôts directs, Impôts indirects, v.v..

Hồng (hoa)
 Hồng (quả)
 Hồng (mẫu)

Danh từ thông dụng và danh từ thông thái. - Thư viện tổng quát nên dùng danh từ thông dụng (ví dụ : Bướm), còn thư viện chuyên môn nên dùng danh từ thông thái (ví dụ : Hồ điệp loại).

Tiêu đề môn loại mà danh từ phải đảo ngược. - Tránh đảo ngược danh từ của một tiêu đề trừ phi những trường hợp sau đây:

a) Khi cần đảo ngược để làm nổi bật ý niệm có ý nghĩa nhất và để đưa nó lại gần, trong việc xếp phiếu theo mẫu tự, các khía cạnh khác nhau của một đề tài :

Tổ tiên, Tục thờ
 Lúa gạo, Thị trường

b) Trong những tiêu đề khoa học :

Parkinson, Bệnh
 A-cé-tit, A-cít

c) Trong những mục về sử địa :

Suez, Kênh
 Đồng Đa, Trận

Tiêu đề bắt đầu bằng một danh từ phủ định. - Áp dụng nguyên tắc kết hợp, ta nên tránh dùng các tiêu đề này, bằng thieu qua danh từ chế định (positif) :

Chống cộng. Xem Cộng sản
 Bài phong. Xem Thông kiến
 Phản đề. " Đề quốc
 Vô độ " Điều độ (11)

hoặc : Bài trừ du đảng. Xem Du đảng, Vấn đề

TIÊU ĐỀ MÔN LOẠI TÊN PHÂN

Cổ nhiều đề tài được khảo cứu nhiều hoặc như một thực thể địa dư hoặc dưới các khía cạnh khác nhau.

Khi một thư viện có nhiều sách về một đề tài nào đó thì sự tên phân tiêu đề môn loại tương trưng đề tài ấy, rất là cần thiết, để giảm bớt số sách xếp dưới đề tài chính, và hướng độc giả đến khía cạnh riêng.

Các phân mục này là những phân mục/địa dư, theo quan điểm, theo thời gian hay theo hình thức.

(11) Các chữ Vô thường, Vô vi... dĩ nhiên là đề nguyên.

Phân mục theo địa dư. - Theo thông lệ, các tiêu đề môn loại hình dung các khoa học thuần túy, các ý niệm triết học hay những đề tài rất đặc biệt, thì không tề phân theo địa dư. Trái lại, các đề tài như mỹ thuật, khoa học ứng dụng, khoa học thiên nhiên, các kỹ thuật, các đề tài kinh tế, pháp luật hay văn hoá phải được tề phân theo địa dư khi các đề tài này được nghiên cứu giới hạn vào một xứ, một tỉnh, một vùng hay thành thị (12)

Canh nông - Việt Nam

Canh nông - Cà mau

hoặc : Canh nông - Việt Nam - Cà mau

Tuy nhiên việc áp dụng còn tùy mỗi thư viện và một thư viện chỉ có ít sách có thể không cần tề phân theo địa dư.

Phân mục theo quan điểm :

Hà - Chăn nuôi

Giáo dục - Lịch sử

Tôn giáo - Triết lý

Phân mục theo thời gian :

Ví dụ: Thế chiến (Đệ nhị), 1939-1945

Văn học Việt Nam - Cận đại

Phân mục theo hình thức. - Ví dụ :

Mỹ thuật - Tự điển

Thư viện - Niên giám

Các phân mục này chỉ định hình thức chứ không phải nội dung của quyển sách, và rất cần thiết trong thư mục của thư viện nhỏ cũng như lớn.

• Còn có những tiểu thuyết hoặc tường lịch sử cần lưu ý độc giả của những thư viện nhỏ, : chẳng hạn cuốn Hòm đựng người của Nguyễn Triệu Luật, có thể cho tiêu đề :

Việt Nam - Lịch sử - Hậu Lê-Trịnh - Tiểu thuyết.

HỆ THÔNG CÁC THAM CHIỀU

Hệ thông các tham chiều có mục đích giúp cả người soạn (thủ thư) lẫn người tra (độc giả) thư mục môn loại theo mẫu tự. Người thủ thư tra bằng kệ đề, tìm ra tiêu đề riêng biệt cho cuốn sách đang tổng kê, và độc giả, nhờ các phiều tham chiều, sẽ chắc chắn tận dụng tại nguyên của thư mục về một vấn đề gì.

Có hai loại tham chiều : tham chiều môn loại (Xem thêm) nối liền lại các đề tài mà thủ tự mẫu tự làm cho phân tán; và tham chiều chỉ dẫn (Xem) hướng độc giả từ một hình thức

bị gạt bỏ đến một hình thức được áp dụng.

Các THAM CHIỀU ĐỀ TÀI (Xem thêm) gồm có :

-Tham chiều từ đề tài chính đến các đề tài đặc biệt có liên lạc với nó (Triết học. Xem thêm Tâm lý học) mà không phải tham chiều ngược lại (Tâm lý học Xem trở lại. Triết học).

-Tham chiều đôi, hay tương chiều, nối liền một đề tài này với một đề tài khác và ngược lại (Tâm lý học và Thân tâm lý học được tham chiều qua lại). Xem ví dụ trên.

-Tham chiều hướng dẫn tổng quát hay ^{theo} phương pháp. Các tham chiều này chỉ định phương pháp phải theo trong việc khảo cứu. Ngoài ra, còn cho phép giới hạn số phiếu đề tài và tránh kể khai dài dòng các tiêu đề mà độc giả phải tham chiều. Có hai loại tham chiều này :

1. Từ một mục tổng quát, chỉ định một phân mục chung cho một loại đề tài. Ví dụ, dưới tiêu đề Kinh tế chính trị và xã hội, một tham chiều theo phương pháp được lập cho các phân mục Ngoại thương, Điều kiện xã hội, Chính trị kinh tế, Tình hình kinh tế, áp dụng vào tên xứ (Ví dụ : Việt Nam - Ngoại thương; Việt Nam - Tình hình kinh tế, v.v.)

Cũng thế, dưới tiêu đề tổng quát Lão (Bệnh), độc giả được biết sẽ tìm thấy danh từ Lão đề phân các tên cơ quan hay bộ phận của cơ thể con người (Ví dụ : Thổi - Lao)

2. Dưới vài mục nào đó, hướng đến tên riêng của các loại hay vật. Như vậy, dưới tiêu đề Hoạ sĩ, sẽ có tham chiều Xem thêm tên các hoạ sĩ, và dưới tiêu đề Bán-đế loại, sẽ có tham chiều Xem thêm tên các thú vật, v.v.

Các THAM CHIỀU CHỈ DẪN (Xem) gồm có :

Tham chiều về danh từ :

-Chữ đồng nghĩa (Ví dụ : Mũ. Xem Nón)

-Tham chiều danh từ thông thái, hay ít dùng, qua danh từ được chọn lựa (Ví dụ : Hồ điệp loại. Xem Bướm)

-Tham chiều chữ này qua chữ kia, về chính tả (Ví dụ : Giòng đôi. Xem Dòng đôi)

Tham chiều từ một hình thức này qua một hình thức khác, hay từ những chữ khác nhau hợp thành một tiêu đề phức hợp, qua một chữ được xếp (Ví dụ : Chồng cộng. Xem Cộng sản và Chồng cộng, Thờ cúng tổ tiên. Xem Tổ tiên, Thờ cúng; Việt Nam - Canh nông. Xem Canh nông - Việt Nam; Sang máu. Xem Máu - Sang)

